

O razvoju osječkog muzeja

Osječki se muzej decenijama razvijao pod vrlo teškim okolnostima i u njega je uloženo neizmjereno mnogo truda, napora i odricanja, a ipak je u zemlji i u inostranstvu ostavio tako časnu tradiciju, da bi bilo nemoguće, da današnjica olako pređe preko uložених napora, bogatstva zbirke, uspješne prosvjetne funkcije i postignutih naučnih rezultata.

O historiji muzeja dala bi se napisati cijela knjiga, toliko je obilan arhivski materijal, što je ostao kao dokumentarna građa o njegovom razvoju pohranjen i u samom muzeju i u osječkom arhivu (koji te spise čuva kao sastavni dio poglavarstvenih spisa, budući da je muzej osnovan kao gradski muzej). Prostudirati taj arhivski materijal znači još jednom u kratkim potezima proživjeti decenije eksperimenata, muka i peripetija, ali i još više, znači jednim kraćim i sporednim putem proći kroz našu političku i kulturnu historiju, što svakako pomaže boljem razumijevanju okolnosti, u kojima se muzej razvijao i ljudi, koji su zaslužni za njegov razvoj.

Značaj bilo kojeg muzeja ogledava se u strukturi njegovih zbiraka i u organizaciji naučnog i prosvjetnog rada kustosa, kojima su zbirke povjerene. Kod kolijevke osječkog muzeja nalazimo darovatelje, koji su sabiračkim radom došli u posjed svojih zbiraka, te ih oplemenjeni lokalnim patriotizmom, poklonili muzeju. Sabiračima, koji smišljeno skupljaju starine ili umjetnine, i koji to čine iz potrebe za kulturnom misijom, što ju u sebi osjećaju, mnogi muzeji ili galerije imaju zahvaliti svoj osnutak ili svoj ubrzani razvoj.

Sedlaković i Nuber osnovali su i dali pravac muzeju sa svojim vrlo značajnim zbirkama arheoloških nalaza i novaca, dok su Zucker, Hild, Friml-Antunović, Franjetić i mnogi drugi sabirači znatno ubrzali tempo razvoja muzeja i usmjerili ga i u drugim pravcima, kako će se vidjeti. Što se malobrojnih (u prošlosti) kustosa tiče, muzej nije nikad bio povjeren nekvalifikovanim licima i svaki od njih ostavio je častan trag upravo unaprijedivši prosvjetni i naučni nivo muzeja, no od svih najviše su se uzdigli nad ostale Celestin i Bösendorfer. Celestin je kroz 42 godine rada u muzeju sređivao i unapređivao bogate zbirke, koje su konstantno rasle, dok je Bösendorfer organizirao kolektivni naučni rad u tim zbirkama.

Vrlo je korisnu ulogu odigralo društvo prijatelja starina »Mursa« u doba, kad su Celestina uslijed visoke starosti snage ostavljale, te u vrijeme od Celestinove smrti do dolaska mladoga kustosa dra Buntaka, kao

i za vrijeme prošloga rata. »Mursa«, u kojoj su vrlo aktivno radili A. E. Brlić, danas direktor vukovarskog muzeja, dr. Firingner, danas direktor osječkog arhiva i pok. Jovan Gojković, direktor osječke galerije slika vršila je živu propagandu za muzejski rad, bavila se sakupljanjem arheološkog, historijskog, umjetničkog i ostalog materijala i obavljala inspekciju nad arheološkim terenom Osijeka i okolice.

Da se vratimo prvim ličnostima, koje susrećemo pri samom osnutku muzeja: kolekcioneru Sedlakoviću i prvom kustosu Kodriću.

Samo osnivanje muzeja temelji se na ponudi osječkog veletrgovca Franje Sedlakovića, koju je 17. siječnja 1877. učinio gradskoj općini moleći je, da primi njegov dar, koji se sastojao od 2.200 komada novaca i medalja, numizmatične stručne literature i zbirke oružja, pod uvjetom, da se s tim darom osnuje muzej. — Dana 17. veljače iste godine glavna skupština gradskog zastupstva prima ove zbirke novaca, oružja i knjiga i određuje da se one imaju smatrati temeljem gradskog muzeja. — Iste godine 4. lipnja zasjedao je muzealni odbor i predložio, da se muzej smjesti u jednu sobu gradske vijećnice i da se ima nazvati »Muzej sl. i kr. grada Osijeka«. Tek iduće godine 23. travnja 1878. izdaje gradsko poglavarstvo dekret profesoru klasične filologije Andriji Kodriću, kojim se on imenuje čuvarom muzeja.

Kodrić u izvješću kr. velike gimnazije u Osijeku za g. 1879./80. veli, da je Sedlaković već kao mladić bio prijatelj starina i da je sakupljao što je više mogao naći zanimljivih predmeta u Osijeku i izvan Osijeka. »Bogat, ali ujedno dobar i mudar gospodar, ne štedijaše ni novca ni truda, kad bi se radilo o tom, da stvar nađenu u staroj Murzi spasi svojoj domovini.« Jedino se njemu ima zahvaliti, da je tako jedan dio relikvija stare Murse spašen za domovinu, jer bi inače propao ili bio odnesen u inozemstvo. No Sedlaković »nije se zadovoljio samo predmeti, nadjenimi u Osijeku. Kadgod bi putavao, a putavao je mnogo, donio bi kući punu škrinju zanimivih predmeta, tako da je njegova sbirka mangura, kolajna, te inih predmeta, iz staroga i novijega vjeka bila, koliko u Osijeku, toliko izvan Osijeka, daleko na glasu«. Dalje Kodrić nastavlja »Namira kod utemeljenja Muzeja nam bijaše i jest još uvijek, sačuvati predmete stare Murze našoj domovini i prepriječiti, da neputuju više starim putem u Peštu ili još dalje, kao što bijaše od starine.«

Danas sa zadovoljstvom čitamo ove Kodrićeve riječi o Sedlakoviću, jer u njima se odrazuju obojica kao djeca onoga vremena, kad je briga za kulturnu baštinu ovisila manje ili više o inicijativi pojedinih rodoljuba.

Kodrić je bio kustosom muzeja ravno 6 godina, od travnja 1878. do svoje smrti 16. travnja 1884. Bio je rodom iz okolice Gorice; gimnaziju je polazio u Gorici, a fakultet (klasična filologija) u Beču. Osim grčkog i latinskog odlično je poznavao talijanski i njemački jezik. Već g. 1861. počeo je služiti u Osijeku i tu je ostao do svoje smrti s malim prekidom g. 1867. kad je bio na kraće vrijeme suspendiran sa službe za Rauchovog banovanja. Oženio se Osječankom i nakon nagle i prerane smrti ostavio petoro neopskrbljene djece.

O Kodrićevom radu u muzeju nema, kao ni o radu njegovog nasljednika Ferde Ž. Milera, nikakovih spisa u arhivi, a to je još Celestin osjetio kao manjak i u više navrata u izvještajima naglašavao. Ipak je

PROF. ANDRIJA KODRIĆ

Kodrić nešto učinio, što nam olakšava uvid u njegov rad i u strukturu zbirki. On je numizmatičku zbirku novaca i medalja svoga vremena opisao u gimnazijskim izvještajima g. 1879./80. i 1880./81. i dao dapače i brojčano stanje njihovo. Kod svake grupe novaca, antike i srednjeg vijeka, ističe one komade, koji su s osječkog terena. Značajna mu je primjedba, da nema mjeseca, da ne bi Sedlaković »veledušno« darivao muzej bilo rijetkim i skupim mangurama, bilo knjigama, bilo drugim predmetima.

Već u I. svesci »Viestnika hrvatskoga arkeologičkoga društva« g. 1879., dakle još za života Kodrićeva, objavljuje dr. Maixner 3 rimska epigrafska spomenika iz Osijeka, a g. 1883. u istom časopisu objavljuje game i kameje osječkog muzeja, a među njima opisuje kao najsajtniju gemu s apoteozom cara Augusta, koja je nađena u donjem gradu. Sime Ljubić

u tom istom broju opisuje nadgrobni spomenik Aurelije Sabine, koji također potječe s toga terena. Iz toga se vidi koliko je već tada naš materijal bio u središtu naučne pažnje.

Poslije Kodrićeve smrti 1884. imenovan je kustosom muzeja književnik Ferdo Ž. Miler, profesor slavistike na osječkoj gimnaziji. Za Kodrića, kao i za Milera muzejske su se zbirke stalno povećavale kupnjom i poklonima. Među darovateljima i dalje se nalazi Sedlaković, ali se ubrzo javlja i Dragutin Nuber, najveći i najznačajniji među svim darovateljima osječkog muzeja. G. 1885. »Viestnik« donosi jedan prikaz Milerov o muzeju, kao i opis najznačajnijih predmeta; g. 1888. Miler javlja u »Viestniku« o otkriću rimske grobnice s grobnim priložima u Osijeku, g. 1890. o nalazu temeljnih rimskih zidova u vrtu donjogradske bolnice, a g. 1891. o otkriću tri rimska groba na terenu između tvrđe i donjega grada. Ove nam vijesti u »Viestniku« nadoknađuju manjak spisa u arhivi, jer ipak po njima možemo suditi o misiji, koju je muzej vršio u sabiranju osječkih starina i o evidenciji, koju je vodio o nalazima na terenu.

Nakon Milerovog odlaska u Zagreb, gradsko je zastupstvo 1893. g. izabralo za kustosa muzeja Vjekoslava Celestina, profesora klasične filologije na osječkoj gimnaziji. Sa Celestinom počinje novi odsjek u razvoju muzeja, u kojem je on radio ništa manje nego 42 godine. Taj odsjek predstavlja veliki uspon i veliku afirmaciju muzeja unatoč brojnim naporima i peripetijama. Naučna reputacija, koju muzej danas uživa u Hrvatskoj, u Jugoslaviji i u inozemstvu, osniva se velikim dijelom na Celestinovom stručnom radu i na njegovim publikacijama muzejskog materijala. On je uzorno vodio administraciju, tako da od 1893. dalje imamo potpun uvid u poslovanje muzeja. Tu su svi spisi, koje on šalje poglavarstvu i koje od njega prima, tu je čitava njegova opsežna korespodencija s domaćim i stranim stručnjacima, bilješke o pojedinim zbirkama, o prigodnim iskapanjima, o radnicima, koji su mu predavali predmete, tu su evidencije o posuđenim knjigama ili predmetima, tu je napokon najvrednije od svega njegov veliki numizmatički inventar i kartoteka, kao i inventar arheoloških i ostalih predmeta. Još su tu mnogobrojne njegove restauracije predmeta, kao rimskih posuda, figurica od pečene zemlje, brončanih predmeta, koje je on osposobio za izlaganje, tu su kameni spomenici, kojima je on natpise pročitao i publicirao, tu je fototeka, za koju je snimke sam načinio. Nepojmljivo je, da je toliko toga radio sam, bez stručnog i tehničkog pomagača.

Rodio se g. 1862. u Ivancu pod Gorom, kotar Stubica; osnovnu je školu polazio u Samoboru, gimnaziju i sveučilište (klasična filologija) u Zagrebu. Od g. 1886. do 1926., dakle neprekidno kroz 40 godina, službovao je na osječkoj gimnaziji, gdje je predavao latinski i grčki jezik. Od g. 1893. do 1936., dakle više od 42 godine vršio je službu kustosa na gradskom muzeju, a to znači da je sve svoje slobodno vrijeme, koliko mu ga je preostalo od školskih dužnosti, žrtvovao za rad u muzeju; tek smrt g. 1936. prekinula je taj rad. — Budući da je bio odličan poznavalac osječkih i slavonskih starina, imenuju ga konzervatorom za slavonski teren i tu je čast i službu vršio od g. 1911. (imenovan je banskim dekretom) sve do g. 1920.

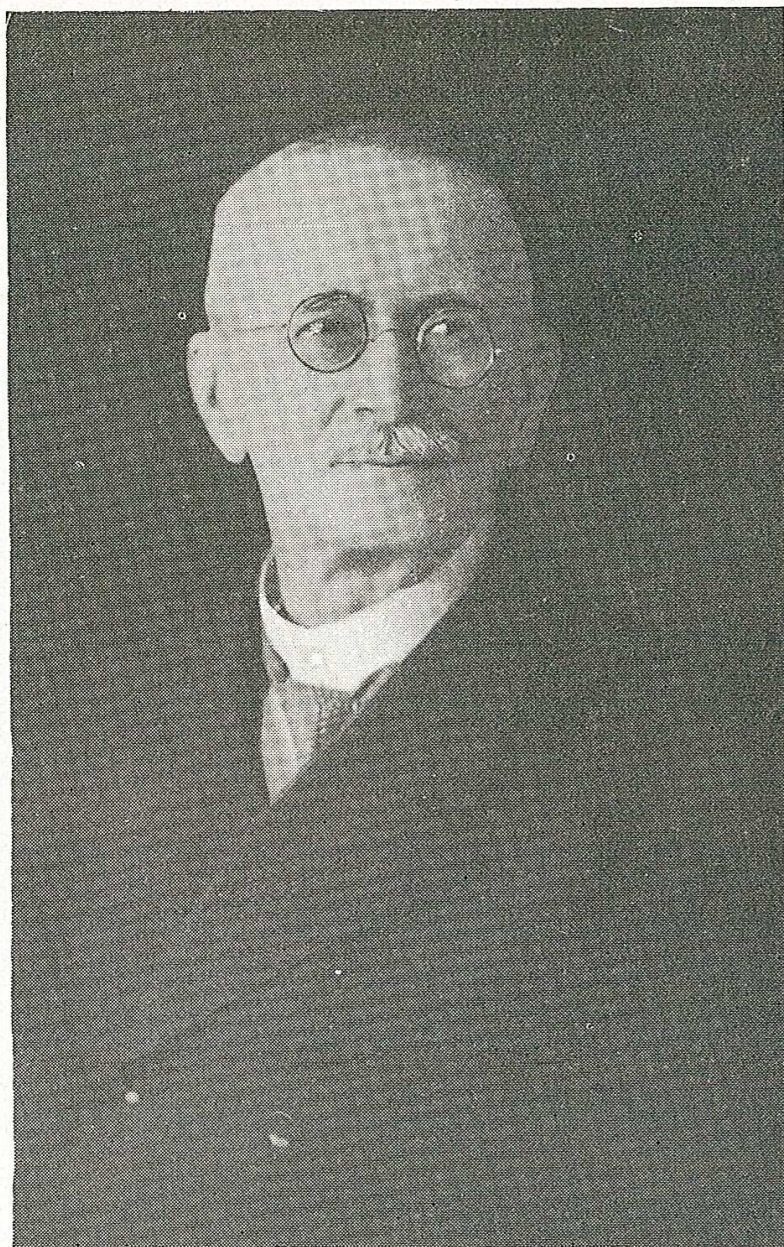
Tragovi njegova plodonosnog rada ne nalaze se samo u muzeju u gotovo svim njegovim današnjim odjelima i nesamo u muzejskoj arhivi, nego su razasuti u osječkim i zagrebačkim novinama, u gimnazijskim izvještajima, u raznim osječkim i zagrebačkim časopisima, u domaćim i stranim stručnim časopisima, i u posebno štampanim publikacijama. Bibliografija njegovih radova iznosi oko 50 jedinica, koje se odnose na numizmatiku antike i našeg srednjeg vijeka, na prethistorijsku i klasičnu arheologiju, na epigrafiku, na klasičnu književnost, na historiju Osijeka i Slavonije, na noviju svjetsku historiju, na pedagogiju, i na razne referate i ocjene značajnijih djela.

Kako je osim hrvatskog, njemačkog, latinskog i grčkog jezika, vladao i vrlo dobro francuskim i engleskim jezikom, mnogo se bavio i prevođenjem strane beletristike, što više i s japanskog jezika. Iz korespondencije sa stručnjacima vidi se, da se mogao lako poslužiti i esperantom, ako je trebalo, a nerijetko i latinskim jezikom.

Još danas su aktuelne u daljnjem istraživačkom radu njegove rasprave: Neolitska naseobina u Osijeku (Vjesnik HAD Zagreb, 1897.); Ime Osijek (Nastavni vjesnik, Zagreb, 1902.); Rimske svjetiljke iz Osijeka (Vjesnik HAD, 1901); Epigrafski prilozi iz Murse (Vjesnik HAD, 1902.); rasprave iz numizmatike, rimske i sredovječne, koje su izlazile većinom u Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini. Celestin je godinama radio na velikom numizmatičkom katalogu, koji nije dovršio, ali su njegov inventar i kartoteka najvećeg dijela numismata glavni oslonac još i danas za rad u numizmatičkoj zbirci.

U Celestinovo doba Nuber je bio toliko značajan za razvoj muzeja, da ga se ne može u historijatu muzeja mimomići, jer je apsolutno najveći darovatelj. U tri navrata, g. 1895. i 1900., poklanjao je muzeju velike svoje kolekcije, ali i ranije je, a i kasnije, također darovima povećavao muzejske zbirke. Njegov prvi veliki dar obuhvaćao je arheološke predmete Murse: natpisne kamene, statuete, reljefe, geme, novce, ali posebno mnogo rimskih novaca raznih kovnica i raznih lokaliteta. Drugi Nuberov dar sastojao se od zlatnog nalaza iz donjega grada: zlatnog prstena s gemom i od 11 rimskih zlatnika. Treći mu je dar bio najraskošniji: jugoslavenski srednjevjekovni novci, među kojima je bilo 4.300 kom. slavonskih banovaca, zatim kolekcija medalja, među kojima su se isticale one, koje su bile kovane u slavu oslobođenja Slavonije od Turaka.

Karlo Franjo Nuber (ili kako se sam rado nazivao Caius Flavius Nuber) rodio se u Osijeku 1872. i potječe iz bogate trgovačke porodice. Realku je polazio u Osijeku, a trgovačku akademiju u Gracu. Samo je Nuberova zasluga, da osječki muzej ima danas najljepšu zbirku slavonskih banovaca, dubrovačkih, srpskih, bosanskih i bugarskih novaca, zatim grčkih i rimskih, velike rijetkosti i vrijednosti. Premda se Nuber bavio univerzalnom numizmatikom svih naroda i svih vijekova, ipak je uza sve to glavnu pažnju u svojoj sakupljačkoj djelatnosti usmjerio na arheološke i numizmatičke nalaze s terena Murse i, na jugoslavensku numizmatiku uopće. — U zajednici sa Celestinom on je izvršio jedno zaštitno iskapanje prethistorijske naseobine u Osijeku (u »Hermanovom« vinogradu između vinkovačke i đakovačke pruge) o kojemu je Celestin napisao raspravu, kako je već spomenuto. Toliko ukratko o Nuberu ko-

PROF. VJEKOSLAV CELESTIN

jega s pravom uz Sedlakovića i Celestina smatramo utemeljiteljem našega muzeja.

Što se prostora, tehničke pomoći i muzejskog namještaja tiče, arhiv rječito govori, koliko se Celestin morao boriti, koliko dugo čekati, dok mu odobre i stave na raspolaganje veće prostorije, podvornika, pazitelje u zbirkama, nabavu ormara, vitrina, stolova u kancelariji, izložbenim prostorijama i u radionici, te alata i kemikalija, potrebnih za konzerviranje predmeta ili za fotografiranje. Samo njegovoj se velikoj brizi i pažnji ima zahvaliti, da su se zbirke do dana današnjega intaktno sačuvale unatoč brojnih seoba po raznim dijelovima grada: iz tvrđe ili u tvrđu, u novi i gornji grad.

Mnogo se dopisivao s trgovcima antikviteta u Beču, Pešti, Berlinu, Mainzu, Frankfurtu i dr. i od njih dobavljaio rimske i jugoslavenske novce.

No već g. 1895. u jednom dopisu poglavarstvu izvješćuje, da će napustiti dobavu starina izvana, osobito onih, koji nemaju podataka o nalazištu, te da će više truda uložiti, da sakupi starine s domaćeg terena.

Što se muzejske biblioteke tiče, trudio se, da ju opskrbi najboljim stručnim djelima (Cohen, Sabatier, Ljubić, Wurtzbach, Woermann, izdanja naše i mađarske akademije i mnogo dr.) i stručnim časopisima (Numismatische Zeitschrift, Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes, Archaeologiai Ertesítő, Viestnik Arkeologiškoga društva, Glasnik zem. muzeja u Bosni i t. d.). — Mnogo se obraćao domaćim, ali još više muzejima unutar monarhije za upute, kakovi treba da su ormari za izlaganje, kako se čiste i restauriraju predmeti, na koji način da ispisuje kartice za numizmatički katalog i dr.

Muzejske su zbirke već rano pobudile interes stranih stručnjaka, pa je na pr. Reinecke publicirao brončani kotlić iz Dalja, Wosinsky studirao je naš materijal iz Vučedola, Liebl se bavio našim egipatskim kamenom. Brunšmid je mnogo našega materijala u Celestinovo doba publicirao u Vjesniku HAD. Već u prvoj dekadi Celestinova rada navraćaju stručnjaci u Osijek, kao na pr. Froehlich iz Pešte, Tauber iz Graza, a poslije su se redali drugi. Froehlich je mislio, da će naći u muzeju 20 do 30 epigrafskih spomenika (rimskih), a našao ih je preko 300, izvješćuje Celestin.

Celestin je budno pazio na sve, što se na terenu zbivalo. Čim se pročulo o planiranju gradnje za topničku vojarnu u donjem gradu krajem prošlog stoljeća, već ga vidimo, da izvješćuje, upozorava, moli, da se obrati najveća pažnja, da se nalazi ne bi otuđili i ne bi došli u nezvane ruke. I na upravu bolnice obraćao se upozorenjem, da bi ona kod eventualnih svojih proširenja mogla naići na rimske nalaze. U jednoj pretstavci upozorava poglavarstvo, neka ne dozvoli nikome kopati u blizini Kalvarije, dok se ne ustroji arheološko društvo, koje će taj teren ispitati. Jednom prilikom obraća se poglavarstvu s molbom za novčana sredstva, da bi mogao izvršiti pokusno iskapanje oko »zidina« Murse. Iz ovo nekoliko primjera vidi se, koliko je dobro poznao teren i koliko se brinuo, da mu otkrije historijske tajne. G. 1893. izvješćuje, da se na tlu Murse našlo novaca od 122 rimska cara i da takav broj nije onda dosegao nijedan rimski lokalitet u austrougarskoj monarhiji.

Zbog veoma čestih nalaza rimskoga kamenja Celestin je stalno tražio prostora za lapidarij, ali uzalud, do kraja života nije u pogledu lapidarija postigao ništa. (Kamenje je stajalo godinama u dvorištu realke, a kad je tamo smetalo, bilo je preneseno u novi grad u staru školsku zgradu; istom g. 1946. muzej je mogao kamenje smjestiti u dvorištu današnje muzejske zgrade.).

Što se smjera sabiranja tiče, značajno je da je Celestin već 1895. g. počeo sakupljati etnografske predmete, najprije iz Baranje, a zatim iz Đakovštine i drugih krajeva Slavonije. G. 1903. javlja mu se Nuber iz Graza i preporučuje nabavu 66 komada slavonskih kalendara, štampanih u Osijeku i u Pešti. Već otada Nuber i Celestin nastojali su za muzej nabaviti sve što je štampano u Osijeku ili što se odnosi na Osijek. Stoga

su već oni bili inicijatori osnivanja etnografskog odjela, hemeroteke (zbirke novina) i, dakako historijskog odjela, jer su pažnju obratili i na sakupljanje cehalija, pečata, grbova, povelja, starih bakroreza i dr. u vezi s historijom Osijeka ili Slavonije. G. 1899. za muzej je nabavljen foto-aparat, a iste godine Celestin već nudi na prodaju knjižari Fritsche u Osijeku razglednice s muzejskim eksponatima.

Ova velika i tako razgranjena djelatnost muzeja i u pravcu sabiranja i u propagandnom i prosvjetnom smjeru u tako ranoj razvojnoj fazi muzeja upravo zaslužuje divljenje i priznanje. — U ovoj ranoj fazi javljaju se još dva značajna darovatelja. Jedno je Osječanin Emerik Hild, koji počevši od 1898. u više navrata šalje svoje darove iz Zadra, kao značajnu kolekciju školjki, ali i antikne novce i medalje. Osim toga on g. 1900. poklanja azijske, afričke i druge egzotične novce, koji su još danas naročiti ukras naše numizmatičke zbirke. — G. 1903. muzej dolazi u posjed zbirke ing. Maksa Zuckera, koja se sastojala iz vrijednih numismata i arheoloških nalaza, velikim dijelom sakupljenih sa tla Murse. Zucker se sve do kraja života kratio tu svoju vrijednu zbirku pokloniti muzeju, pa ni prodati ju nije htio ovdje, nego ju je kanio prenijeti u Krems, no to mu nije uspjelo, jer su se Celestin i gradsko poglavarstvo borili svim sredstvima, da spriječe odvlačenje te zbirke iz Osijeka. Borba je trajala godinama, kako se vidi iz spisa u posebnom, omašnom fasciklu, a antihrvatski stav Maksa Zuckera u toj stvari dobro ilustrira antagonizam između Nijemaca i Hrvata u monarhiji.

Već u prikazu prvih 10 godina rada ocrtava se zreo lik mladog kustosa i muzealca Celestina, koji je otada pa do u kasnu starost radio na unapređenju muzeja pravom misionarskom revnošću.

Poslije prvog svjetskog rata nastaje mali zastoj u razvoju muzeja. U spisima arhiva malo ima spisa iz prvih poratnih godina. Celestinov izvještaj 1922. pokazuje znakove ogorčenosti zbog čestih seoba, koje su mu bile nametnute i zbog vrlo nepodesnog smještaja muzejskih zbirki. G. 1925. on što više jetko predlaže načelstvu, da bi najbolje bilo, da se muzej rasformira, on da odstupi, a vrijedne stvari da se predadu zagrebačkom Arheološkom muzeju. No od 1925. g. dalje spisi nam govore, da se krenulo s mrtve točke. Celestin opet obnavlja stare veze sa stranim stručnjacima, nastavlja s izradom numizmatičkog kataloga i budno pazi na teren prilikom rušenja tvrđavskih bedema. Iz prepiske s Gordonom Childeom vidi se, da je Childe bio lično u osječkom muzeju i da je poslije za svoj studij tražio mnoge kopije Celestinovih fotografija.

U ovoj fazi za muzej je otkupljena zbirka sabirača Oskara Friml-Antunovića, u kojoj su se nalazili razni rariteti osječkih stamparija, novine, kalendari, kazališne cedulje, plakati, osmrtnice i drugo. Tom je nabavkom hemeroteka povećana velikom količinom materijala, koji danas više nitko ne bi bio u stanju sakupiti. G. 1931. ing. Radoslav Franječić djelomično poklanja, djelomično prodaje veliku zbirku starih mapa Osijeka i okolice, starih snimki s osječkom terena, knjige, dnevnu i prigodnu štampu, i t. d.

U ožujku 1933. osnovano Arheološko društvo »Mursa«, preobrazuje se g. 1937. u društvo prijatelja starina pod istim imenom. Ono je od časa svoga osnutka pa do kraja Drugog svjetskog rata odigralo vrlo značajnu

ulogu u razvoju muzeja. Njegova je zasluga, da se razvila živa propaganda za čuvanje spomenika kulture, da se vršila arheološka inspekcija na terenu donjega grada, kada to Celestinu zbog poodmaklih godina više nije bilo moguće, da se povelu živa akcija prikupljanja i spasavanja arheološkog i kulturno-historijskog materijala, te da je došlo do privremenog rješenja prostornog problema, jer je muzej g. 1933. dobio na raspolaganje desetak prostorija na II. katu zgrade na Mažuranićevom Vijencu br. 2

Godina 1933. značila je za Celestina veliku satisfakciju i okrunjenje njegova dugogodišnjeg mukotrpnog rada. Tek što je useljenje muzeja u novu zgradu bilo dovršeno, već se u Osijeku pojavila velika grupa stranih arheologa. Gosti su došli 26. rujna 1933. njih 36, sa svih strana Evrope, a među njima su se nalazili stručnjaci, daleko na glasu, kao Dyggve, Bersu, Alföldi, Kuzsinsky, Tompa, Fremersdorf i dr. Ovaj je izlet organizovala Rimsko-germanska komisija Arheološkog instituta u Frankfurtu na Majni sa svrhom, da se proučavaju tragovi podunavskog rimskog limesa, s kojim se u vezi i Mursa razvila kao važno strategijsko uporište. Grupa je došla u Osijek iz Pešte, a u Osijeku je proučavala teren Murse i razgledavala je eksponate u muzeju. Iz Osijeka krenula je dalje niz Dunav zaustavivši se i u obližnjem Dalju i Vučedolu.

Aktivnost se »Murse« povećala naročito poslije 1936., kad je Celestin umro, ne odgojivši sebi nasljednika, pa do dolaska dra Franje Buntaka za kustosa muzeja. Zahvaljujući njenoj aktivnosti i osobito njenim članovima A. E. Brliču, dru Firingeru i dru Bösendorferu, pokrenuto je pitanje osnivanja galerije u Osijeku, gradske knjižnice i gradskog arhiva. U to je doba muzej priredio tri prigodne izložbe, od kojih valja spomenuti retrospektivnu izložbu Hötzenendorfovih radova. Tada je muzej, pomognut »Mursom« počeo s izdavanjem publikacija. Još za Celestinova života, a u čast 50-godišnjice njegova naučnog rada izdano je drugo izdanje njegove rasprave »Ime Osijek« (g. 1933.). Slijedila je Bösendorferova rasprava »Počeci umjetnosti u Osijeku« (1935.), »Zbornik Arheološkog kluba Mursa« (1936.) Buntakov vodič »Osječki gradski muzej« (1940.), »Osječki zbornik« br. I. (1942.) te Brličeva »Zbirka poviestnih nadpisa grada Osieka« (1943.). Društvo »Mursa« izdalo je također u svojoj nakladi razglednice turskog Osijeka.

Na ovaj način zahvaljujući »Mursi« i njenim članovima nakon Celestinove smrti nije ni u jednom smjeru muzejske djelatnosti nastao zastoj, a k tome se i mladi kustos Buntak pokazao potpuno dorastao situaciji, koju je našao. Pristupio je modernizaciji postojećeg postava u izložbenim prostorijama, izdao prvi vodič, kako je spomenuto, a to je bio prvi vodič, što ga je muzej uopće imao; da bi popularizirao povijest Osijeka, održao je javno predavanje; počeo je da skuplja predmete crkvene umjetnosti i svakom prilikom nastojao, da ugrožene predmete od značaja za lokalnu historiju spasi i pohrani u muzej; k tome je biblioteku povećao lijepim brojem stručnih knjiga.

Kad se dr. Buntak u lipnju 1941. zahvalio na gradskoj službi u Osijeku i otišao u Zagreb, preuzeo je zbirke muzeja pok. dr. Bösendorfer, tada već umirovljeni direktor realne gimnazije.

Prava je sreća za daljnji razvoj muzeja bila, što su bogate i krcate zbirke bile povjerene naučnom radniku, koji je već decenijama obrađi-

vao slavonsku povijest, i u svom radu nailazio na velike poteškoće, jer osječki muzej, uza sve što je dotada bilo učinjeno, ipak još nije predstavljao jedan organizirani naučni zavod sa zbirakama, bibliotekom i arhivom, koji bi pružao mogućnosti za istraživanje domaće historije. Kad je Bösendorfer u studenom 1941. g. napisao prijedlog za budžet za iduću godinu, on programatski govori o 3 odjela u muzeju (arheološkom, etnografskom i odjelu umjetničkog obrta), koje bi morao voditi po jedan kustos uz direktora. U istom prijedlogu govori o potrebi osnivanja gradske knjižnice, galerije slika i arhiva u sklopu muzeja, za koje također predviđa potrebno stručno i pomoćno osoblje. U istom aktu traži, da se muzeju ustupi magistratska zgrada u tvrđi, jer smještaj muzeja na Mažuranićevom vijencu, po Bösendorferovom vidovitom sudu, nimalo nije odgovarao potrebama muzeja.

Iz cijelog ovog opširnog prijedloga iz g. 1941. vidi se, da je Bösendorferu lebdio pred očima cilj, kako će muzej osposobiti za intenzivniji naučni rad u više pravaca i u većoj mjeri, nego što je to dotada bilo moguće. Jedino on je tada mogao znati, jer se godinama trudio da rasvijetli mnoge tamne strane u slavonskoj historiji, što u Osijeku manjka i što muzeju nedostaje za intenzivan i organizirani naučni rad.

Nastojanjem dra Bösendorfera muzej u ožujku 1942. postaje »Hrvatski državni muzej« s razloga, da se zaštititi od njemačkih fašista, koji bi ga inače bili prozvali njemačkim gradskim muzejem, i s razloga, da bi se pod kompetencijom ministarstva tretirao kao naučna ustanova.

Dr. Josip Bösendorfer rodio se g. 1876. u Lukaču kod Virovitice. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Osijeku, sveučilište (historija i geografija) u Beču i Zagrebu. Doktorat je položio 1902. na zagrebačkom sveučilištu. Kao suplent slušbuje u Zagrebu 1898. i 1899. a ostalo vrijeme u Osijeku od 1900. do 1932. na muškoj i ženskoj realnoj gimnaziji. Iz političkih razloga umirovljen je prije vremena g. 1932. — Od 1941. do 1949. bio je direktor muzeja. Počam od 1914. bio je neprekidno kroz 25 godina gradski zastupnik. — Umro je 6. VI. 1957.

Njegov se život odlikuje neumornim gotovo 60-godišnjim radom na proučavanju slavonske historije. I nakon što je predao g. 1949. upravu muzeja svome nasljedniku, nije prestao dnevno dolaziti u muzej i dalje intenzivno raditi na započetim temama. Bibliografija njegovih radova veoma je opsežna i ne da se više u potpunosti rekonstruirati (vidi »Slavonija danas«, 1955. br. 5. str. 4 i 5) tim više što se od najranijih studentskih dana bavio i publicistikom, te je napisao brojne feljtone i članke u bečkim, zagrebačkim i osječkim novinama (posebno je vrijedno naglasiti, da je pisao brojne članke o komunalnim problemima kroz niz godina u osječkim novinama). Većih i značajnijih radova ima oko 25, a među njima se ističu: »Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910; Diarij franjevačkog, Historia domestica kapucinskog samostana i diarij tvrđavske župne crkve, Starine, Zagreb, 1916.; »Kako je došlo do slavonskog urbara, 1756. g.?« Rad, Jug. akad. knj. 240 i 242.; »Plemenski i donacionalni posjed — Seljački ili kmetski posjed — Daće i prestacije u sredovječnoj Slavoniji«, Ljubljana, 1936.; »Agrarni odnosi u Slavoniji«, Jug. akad. 1950.; »Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju«, Rad, Jug. akad. knj. 286, Zagreb, 1952. — Zna-

Dr. JOSIP BÖSENDORFER

čajnih njegovih priloga imade i u Osječkom zborniku I (1942.) i II/III (1948.), naročito što se historije Osijeka tiče; urednik ova 2 Zbornika bio je on sam, dok je u zajednici s drugima uredio Zbornik Arheološkog kluba »Mursa«, Osijek, 1936.

Bösendorfer se kao slavonski historiograf ističe nad svima ostalima time što je vrlo dobro poznao geografske karakteristike Slavonije, koju je proputovao, često i pješke, uzduž i poprijeko; isto tako je neumorno tragao za arhivskom građom, koja bi mogla rasvijetliti slavonsku historiju, te nije žalio ni novaca, ni vremena, ni truda da bilo gdje pronade nove arhivske podatke. Stoga je putovao u Pečuj, Peštu, Beč, Karlsruhe, Sofiju, Zagreb, da potraži tamošnje arhive, jer je u njima naslućivao materijala za slavonsku historiju. Posebnu je pažnju posvetio osječkim arhivima: gradskom, županijskom, urbarijalnom (sudbenog stola) i raznim privatnim arhivima.

Zbog svojih radova bio je već rano zapažen, te je postao g. 1930. dopisnim članom Münchenske akademije, 1932. bečke akademije, a 1934. g. dopisnim članom Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

Njegovim zagovorom dospjela je za vrijeme rata biblioteka stare klasične gimnazije u muzej, gdje se još i danas nalazi; njegovom zaslugom spašeno je mnogo osječkih arhivalija, te je baš on bio glavni inicijator za osnutak arhiva u Osijeku kao zasebne ustanove; na njegov su poticaj narodne vlasti g. 1946. dale zgradu bivšeg magistrata za potrebe muzeja; on je bio prvi upravitelj osječkog muzeja, koji se htio i mogao okružiti suradnicima, jer je uvidio potrebu, da oni nastave radom, koji je on u više pravaca započeo; isto je tako Bösendorfer bio i jedan od glavnih inicijatora za osnutak Galerije slika u Osijeku. Tako je baš on, koji je iskusio sve teškoće naučnog rada u provinciji, omogućio svojim zalaganjem, a uz izdašnu pomoć i razumijevanje narodnih vlasti, da sada muzejski kolektiv, kao i svi koji se bave proučavanjem slavonske prošlosti, raspolažu za svoj rad uređenim zbirkama, bibliotekom, arhivom i galerijom (dok bude opet dobila svoj životni prostor).

Bösendorfer je svojim radom ispunio mnoge praznine u slavonskoj historiografiji, naročito što se tiče sredovječne Slavonije, njenih agrarnih odnosa i infeodacije, a u proučavanju osječke prošlosti on je u nekoliko pravaca zasjekao brazde, kojima treba dalje poći (sredovječni, turski i austrijski Osijek, njegovo cehovsko uređenje, povijest tipografije, divaldiana, vjerske organizacije, kazalište, osječka slikarska škola i dr.). Neminovno će doći vrijeme, koje će tražiti reviziju mnogih njegovih pretpostavki, jer historiografija se razvija poput živog organizma i ne prestano napreduje, ali ipak se preko velikih zasluga toga našeg slavonskog historiografa ne može prijeći, jer je cijeli svoj život posvetio neumornom traženju puteva za ispitivanje slavonske prošlosti. Već sada je jasno, da se u muzejskom, galerijskom i arhivskom kolektivu nalaze u nekoliko smjerova nastavljajući njegova rada, koji dakako danas imaju lakše uslove za svoj rad, nego što je imao on u svojim mlađim godinama.

Nagli razvoj muzeja, koji je nastupio poslije Oslobođenja nije mogao naslutiti g. 1941. ni Bösendorfer, a kamoli još ranije Celestin. Socijalističko uređenje Jugoslavije iz temelja je promijenilo odnos države i društva prema muzejima, jer oni sada, a to vrijedi u prvom redu za provinciju, ne ovise više jedino o zalaganju i inicijativi pojedinaca, nego se smatraju prosvjetno-naučnim zavodima, od kojih se jednako očekuju novi naučni rezultati, kao i približavanje tih rezultata najširim narodnim masama. Da su muzeji bitni sastavni dio socijalističke kulture, to proizlazi iz načina, kako ih narodne vlasti pomažu, a da su muzeji postali kulturna potreba našega društva, to se vidi po masovnom posjećivanju muzeja i po uslugama, koje muzeji pružaju učenicima, studentima, nastavnicima svih tipova škola i intelektualcima raznih struka.

Da je to tako, to se odrazuje i u historijatu našega muzeja od Oslobođenja ovamo. Ako samo ukratko nanižemo najvažnije događaje u pojedinim godinama od 1945. do g. 1958. dobit ćemo sliku intenzivnog i razgranjenog rada našega muzeja, koliko u prosvjetnom pravcu, toliko i u naučnom, koliko u internom radu u zbirkama, toliko i u terenskom radu. Izvršene su seobe zbirke, načinjeni su novi postavi materijala, organizirane su prigodne izložbe, osamostaljeni su arhiv i galerija, evidentiran je kulturno-historijski materijal i spomenici kulture na terenu Osijeka i osječkog kotara, proradila je preparatorska radionica, započeta

je suradnja s mnogim centralnim i pokrajinskim muzejima, štampane su daljnje publikacije, organizirana je razmjena publikacija s inostranstvom, i t. d. Evo o tome još nekoliko hronološki poredanih podataka.

U času Oslobođenja u muzeju je radio uz direktora 1 kustos, 1 bibliotekar, 1 pomoćni bibliotekar, 1 računovođa i 1 podvornik.

Još u jesen 1945. muzej je bio zadužen od Komisije za čuvanje spomenika kulture u Zagrebu, da vodi brigu o napuštenim slavonskim dvorcima, da tamo evidentira zatečeni kulturno-historijski materijal, koji će narednih godina biti otpremljen u osječki muzej. — Zbirke, koje su za vrijeme rata bile sklonjene u podrume, opet su preseljene u svoje prostorije na Mažuranićevom vijencu i nanovo postavljene, te otvorene za posjetioce.

Godine 1946. ostvaruje se seoba cjelokupnog muzejskog inventara u zgradu bivše gradske vijećnice, koja je trajala nekoliko mjeseci. 17. novembra iste godine postav zbirki bio je dovršen i muzej je svečano otvoren za posjetioce. Zbirke su tada bile smještene u prizemlju sadašnje zgrade u tvrđi i to ovako: u dvije sobe bila je postavljena numizmatička zbirka, u 3 prethistorijska, u 3 rimska, u 2 zbirka cehalija, u 1 sobi zbirka oružja, u 1 sobi predmeti u vezi s novijom kulturnom historijom Osijeka, u 1 sobi zbirka ukrasnog stakla i porculana, u 4 sobe stilski namještaj i u 1 sobi etnografski materijal, koliko ga je tada muzej posjedovao. Dotada sabrani etnografski materijal bio je propagandnog karaktera, i nije bio sav vezan uz ovaj teren.

Na I. katu bila je otvorena izložba slika u 6 prostorija.

Velikom se aktivnošću ističe i g. 1947., kad se počelo s dopremanjem kulturno-historijskog materijala iz slavonskih dvoraca, zatim dopremom rimskih kamenih spomenika, koji su ostali nezaštićeni na terenu, jer nikad ranije nije Celestin raspolagao dovoljnim novčanim sredstvima za to. — Budući da je muzej raspolagao dokumentarnom građom o NOB-i na terenu Slavonije, mogla se prirediti prva izložba te građe u 2 prostorije na I. katu. — Pristupilo se prikupljanju etnografske građe, ne više preko prekupaca, nego direktno s terena, tako da su se mogle načiniti bilješke o proizvodnji, upotrebi i nazivima predmeta. Slučajem, uslijed građevinske djelatnosti, te je godine otkriven u donjem gradu jedan gotovo potpuno sačuvan rimski grob. Otada se obilato nižu takovi slučajevi, te se postepeno razvija naša arheološka inspekcija na donjogradskom terenu. — Tada je i Narodni odbor stavio zgradu u Kuhačevoj ulici br. 27. na raspolaganje za potrebe arhiva, a za proširenje muzeja privatnu kuću do muzeja (Partizanski trg br. 5), koja je dotada bila zakrčena gradskim arhivom. Seoba arhiva je odmah započeta i iduće godine nastavljena, a arhiv zatim postaje afilacija Državnog arhiva u Zagrebu. — Iste godine postavljen je kustos za galerijski materijal.

Godina 1948. ističe se čestim obilascima terena u svrhu arheološkog i etnografskog ispitivanja (etnografskom terenskom radu pridružuje se melograf i popisuje pučki melos). Mnogo se truda posvećuje proučavanju zbirke primijenjene umjetnosti i započinje se restauracijom mnogih oštećenih predmeta umjetnog obrta pomoću stručnih stolara i rezbara i stručnog urara za stare satove. Izvršava se jedno pokusno iskapanje u

Našicama. — Obavlja se seoba slika na Bulevar JNA br. 24, današnji Dom kulture, gdje je bila privremeno smještena i postavljena izložba slika.

Godine 1949. u oslobođene prostorije bivšeg gradskog arhiva useljuje se muzejska biblioteka, tako da se na I. katu oslobodaju prostorije, u koje će se smjestiti predmeti primijenjene umjetnosti. Uz biblioteku uređuje se čitaonica. Započinje se s inventarizacijom sakupljenih predmeta umjetnog obrta, a nastavlja se evidencionim putovanjima u vezi sa spomenicima kulture osječkog kotara.

Godine 1950. pristupa se inventarizaciji galerijskog materijala. Uslijed neprestanog povećanja zbirke i uslijed potrebe, da se one postave što savremenije započelo se s postepenom reorganizacijom postava zbirki. Zbog toga što je galerijski materijal morao biti natrag preseljen u muzejske prostorije osjećala se potreba, da se bar jedan dio njegov izloži i učini pristupačnim javnosti. 17. XII. 1950. otvorena je u velikoj dvorani I. kata izložba s temom »Sto godina osječkog slikarstva« (1850 do 1950). Namjera je bila da se istakne Osijek i njegova slikarska škola u XIX. stoljeću, koja je dala prve slikarske talente našoj sredini. Tom je prilikom štampan i katalog izložbe. — Te godine muzej dobiva preparatora.

Kao druga faza slijedilo je 27. XII. 1951. otvorenje reorganiziranog postava zbirke NOB-e dokumenata s obilnijim materijalom i u posebnoj zgradici u ulici Jože Vlahovića br. 7, koju je NO grada u tu svrhu ustupio. Iste godine 2. XII. otvorena je u 8 prostorija na I. katu muzeja izložba stilskog namještaja s materijalom od kasne renesanse do na prag ovog stoljeća. Mala knjižica, koja je tada štampana o historiji namještaja služi kao vodič kroz taj odio. — Te godine muzej dobiva bibliotekara, etnografa i čuvara zbirke NOB.

Godine 1951. osnovana je Slavonska podružnica muzejsko-konzervatorskih radnika sa sjedištem u Osijeku. Članovi podružnice jesu muzeji ili muzejske zbirke na ovome terenu. Pri osnivanju bilo ih je svega 5, dok ih na kraju godine 1958. ima svega 13.

U toku 1952. godine NO grada Osijeka ustupio je za otvaranje jedne veće reprezentativne galerije slika 12 prostorija na I. katu lijepe klasicističke zgrade, koja je u prošlom stoljeću bila sagrađena za upravu Virovitičke županije. Iste godine tamo je otvorena izložba s temom »Razvoj slikarstva od kasne renesanse do polovine XX. stoljeća«, a za nju je također štampan katalog. U isto je vrijeme preseljena u istu zgradu na I. kat i zbirka NOB-dokumenata, te je načinjen novi postav u 5 prostorija. Preseljena je onamo i etnografska zbirka, koja je otada stalno rasla zahvaljujući raspoloživim novčanim sredstvima.

U godini 1952. započeta je vrlo dobro organizovana inspekcija terena donjogradske ciglane, koja je otada dala mnogo prvoklasnog materijala iz željeznog doba. Uprava ciglane najpripravnije javlja muzeju svaki dodir s kulturnim slojem, kako bi kustosi mogli izići na teren i prisustvovati iskopavanju nalaza iz prethistorijskih grobova.

U godini 1953. muzej dobiva još jednog historičara. Osim znatne arheološke djelatnosti na terenu donjega grada, te je godine bilo izvršeno jedno zaštitno iskapanje u Našicama na fratarskom brdu, o kojemu su doneseni izvještaji u posljednja dva broja Zbornika.

Tada, u 1953., ponovo je osnovano društvo prijatelja starina pod starim imenom »Mursa«, ali ne više sa zadatkom da direktno učestvuje u muzejskom radu i u muzejskoj problematici, već sa ciljem, da propagandom popularizira ljubav za starinu i na taj način pomogne muzej u ostvarivanju njegovih zadataka čuvanja i zaštite kulturno-historijskih spomenika. Inicijativu za osnivanje takovoga društva dao je sam Narodni odbor, da bi povezao što veći broj ljudi u brizi oko kulturno-historijskih spomenika, pa subvencijom pomaže društvo u izvršenju njegovih zadataka. Preko svojeg brojnog članstva »Mursa« učestvuje u svim pitanjima urbanističkog unapređenja grada te zaštite i konzervacije spomenika kulture na terenu, koju obavlja djelomično iz vlastitih sredstava. Time ovo društvo vrši značajnu kulturnu i prosvjetnu funkciju. Otkupljivanjem raznih predmeta, osobito etnografskih, koje poklanja muzeju, »Mursa« pomaže i sabirački rad muzeja.

Godine 1954. uprava muzeja pozvala je ekipu Arheološkog muzeja u Zagrebu, pod vodstvom prof. Ksenije Vinski, da uz sudjelovanje i našega muzeja izvrši zaštitno iskapanje prethistorijske naseobine u Belom Manastiru. O tome štampana je radnja prof. Ksenije Vinski u prošlom broju Zbornika. Te je godine arheološka inspekcija vršena intenzivno, nesamo u Osijeku, nego i u okolici. — Evidencija spomenika kulture vodi se dalje prema započetom planu, a vodi ju konzervatorski izaslanik, koji zamjenjuje dotadašnjeg počasnog konzervatora. — U muzeju pristupilo se izradi novih inventara, tako da se paralelno radilo na izradi arheološkog, etnografskog, te inventara umjetnog obrta, NOB-dokumenata i biblioteke, dok je inventar galerijskog materijala već ranije bio dogotovljen.

U 1954. posebnom dotacijom NO grada Osijeka moglo se pristupiti intenzivnom sakupljačkom radu etnografskog materijala na našem terenu.

Nažalost godine 1955. lijepi zamah u radu muzeja bio je presječen rješenjem Narodnog odbora grada Osijeka, kojim smo bili prisiljeni napustiti staru, ali prikladnu županijsku zgradu, te odseliti sa galerijom, odjelom NOB-dokumenata i etnografijom, i privremeno se smjestiti na II. katu zgrade u Jože Vlahovića ulici br. 2. Tim nemilim događajem ostao je Osijek bez izložbe NOB-dokumenata i bez izložbe umjetničkog materijala, bar za neko vrijeme, pa je i prosvjetna funkcija muzeja u ta dva važna smjera morala zaostati. Vrlo obilati i stručno sakupljeni etnografski materijal u novim prostorijama uređen je kao studijski depo, te se materijal stručnjacima i zainteresiranima može vrlo pregledno dati na uvid.

Interni i terenski rad obavlja se dalje, a to znači materijal se u muzeju preparira i konzervira prema potrebi, te stručno inventira i ev. priprema za publiciranje, a na terenskim obilascima učinjena opažanja bilježe se, da bi također poslužila kao pomoć kod studija i publiciranja.

Godine 1956. muzej dobiva arheologa. Kako se u zgradi u tvrđi nalaze izložene zbirke numizmatike, prethistorije, antike, historije novog vijeka te primijenjene umjetnosti, to muzej ipak i dalje nesmetano vrši svoju prosvjetnu funkciju. Broj posjetilaca u zbirkama stalno raste, te je posljednjih godina iznosio oko 25.000 godišnje.

U značajnoj razvojnoj fazi muzeja od Oslobođenja ovamo muzej je u mnogo navrata primao stručnu pomoć iz zagrebačkih specijalnih muzeja. Tako je ovamo navraćao zbog studija arheološkog materijala pok. prof. Hoffiller; zbog stručnog pregleda kulturno-historijskog materijala, dobavljenog iz slavonskih dvoraca, boravio je ovdje prof. Tkalčić i prenio na nas mnoga svoja dragocjena iskustva; zbog davanja savjeta u konzervatorskoj djelatnosti posjetio nas je dr. Karaman; prof. Degmedžić navraćala je više puta, da zajedno s nama pregledava materijal s terena Murse, ali je također s nama obilazila okolne arheološke terene; prof. A. Horvat boravila je duže ovdje, da s nama obavi pregled spomenika kulture na obližnjim terenima i u jednom dijelu Slavonije; prof. Z. Munk u više navrata poslužila nam je svojim iskustvom u ocjeni i u postavu galerijskog, kao i umjetničko-obrtničkog materijala.

Na kraju godine 1958. u muzeju radi uz direktora (koji je ujedno kustos odjela primijenjene umjetnosti) 5 kustosa (za odjele numizmatički, arheološki, historijski, NOB-dokumenata i etnološki), 1 bibliotekar, 1 konzervatorski izaslanik, 2 tehničke sile (u preparatorskoj radionici), kancelarijski referent, čuvar zgrade, 3 čistačice i 4 pazitelja (za zbirke, kad su otvorene za posjetioce).

Da ne duljimo, nego da zaključimo. Muzej s ovakovom svojom razgranjenom djelatnošću i s ovakovim svojim postupcima stiče sve više iskustava nesamo za naučni rad, nego i za pravilan i metodičan postav zbirki, te ne će biti nepripravan, kad bude došao čas, već vrlo potrebnog, znatnog prostornog proširenja. Pri tome je nužno pomišljati i na prostorno proširenje arhiva i na prostorno rješenje galerije, jer su to ustanove, u svom radu najuže povezane s muzejskim radom. — Tek tada će se u dostojno izloženom materijalu moći odraziti dvoje: kulturna prošlost ovoga terena i naučna spremnost službenika muzeja, galerije i arhiva.

PINTEROVIC